

Rimski lokaliteti valjevskog kraja

Razmatrana je problematika funkcionalnih, ekonomskih komunikacija između vila rustika, vikusa i kastela na teritoriji gornje Kolubare u doba dominacije rimske imperije. Topografska prospekcija i analiza topografskih karakteristika konfiguracije terena korišćena je kao osnovna metoda za rekonstrukciju komunikacija i predviđanja lokacija neotkrivenih antičkih lokaliteta.

Uvod

Valjevski kraj se nalazi u zapadnoj Srbiji i poznat je kao gornja Kolubara, jer kroz centralni deo ovog regiona teče reka Kolubara, koja nastaje spajanjem dveju manjih reka, Obnice i Jablanice, kod Valjeva. Arheološki ostaci iz rimskog perioda u ovom kraju, kao uostalom i u celoj zapadnoj Srbiji, su slabo poznati. Konkretno, cilj ovog projekta je učvršćivanje predstave o već otkrivenim lokalitetima i njihovoj ulozi u tadašnjem carstvu i rekonstrukcija funkcionalnih, ekonomskih saobraćajnica za svaki poseban hronološki period na osnovu koje pokušavamo predvideti poziciju neotkrivenih rimskih lokaliteta i time upotpuniti arheološku kartu rimskih lokaliteta valjevskog kraja.

Za rekonstrukciju ekonomskih komunikacija korišćena je topografska prospekcija zasnovana na specifičnostima poznatim iz literature o modelu postavljanja komunikacija od strane Rimljana. Pre svega vođeno je računa o tome da su Rimljani pravili puteve tamo gde je najjednostavnija i najlakša fizička) prohodnost, t.j. tamo gde su ispunjeni određeni topografski i pedološki uslovi. Od topografskih uslova najvažniji je svakako blizina vodenog toka koji je svojim aluvijalnim nanosima obezbeđivao lako prohodne doline, a od pedoloških uslova, zavisno od topografskih oblika (konfiguracije terena), bila je bitna fizička čvrstina tla, tj. odsustvo močvarnih predela i neprohodnih kamenjara. Pored ovoga, koristeći podatke već objavljene u literaturi i podatke iz dokumentacije IS Petnice, napravljena je

*Toni Angelovski (1977),
Skopje, Mihail Čakov
7a-1/7, učenik 4.
razreda Gimnazije „Nikola
Karev” u Skopju*

*Marko Paunović
(1977), Niš, Dušanova
107/10, učenik 3.
razreda Gimnazije
„Bora Stanković” u
Nišu*

karta otkrivenih rimskih lokaliteta u valjevskom kraju i, polazeći od uslova koji su morali biti ispunjeni za postojanje bilo kog tipa arhitektonskih objekata u antičko doba, odabrane su zone na topografskoj karti na kojima bi se moglo očekivati postojanje rimskih lokaliteta. Osnovni uslovi koji moraju biti ispunjeni za postojanje bilo kakvih objekata u to vreme su: najpovoljnija ekspozicija ka suncu, a to je južna ekspozicija koja omogućuje osunčanost preko celog dana; blizina vodenog toka; postojanje prve i druge rečne terase da bi se izbeglo plavljenje i blizina pogodnog zemljišta za obradu ili nekih drugih prirodnih resursa kao što je to rudno bogatsvo. Radi preglednosti i lakšeg praćenja pravaca prodiranja Rimljana, kao i njihovog učvršćivanja u valjevskom kraju, izrađene su odvojeno hronološke karte arheoloških lokaliteta za II, III i IV vek na kojima su predstavljeni i mogući pravci komunikacija u ovom dobu. Na kartama i u tekstu, lokaliteti su obeleženi brojevima, a pravci komunikacija velikim latiničnim slovima.

Opis istorijske situacije valjevskog kraja

Rimska država je jedna od najmarkantnijih tačaka u svetskoj istoriji. U periodu svoje egzistencije, Rim nije bio samo vojna, već i ekonomska i kulturna sila koja je svoje uticaje rasprostirala daleko izvan svojih granica. Početkom III veka p.n.e., Rimljani su pokazali interes i za osvajanje Balkanskog poluostrva. U nekoliko mahova rimska država je dolazila u sukob sa ilirskim plemenima. Prvi rat sa Ilirima Rimljani su vodili od 229. do 228. godine p.n.e., kada su pobedili ilirsku kraljicu Teutu i oduzeli joj značajan deo teritorije. Drugi ilirski rat u kojem su pobedili Demetreja iz Fara, svog ranijeg saveznika, Rimljani su vodili 219. godine p.n.e. Rimski konzul, Gaj Kasije Longin, 171. godine p.n.e, upao je u docniju Dalmaciju, s namerom da se umeša u Makedonski rat, ali bez uspeha. Lucije Ancije je 167. godine p.n.e. kod Apolonije pobedio Gentija, sina Pleurata II i time uništio ilirsku državu. Iliri su osnovali novu državu u Dalmaciji, ali je 155. godine konzul Publije Kornelije Scipion Nazika osvojio *Delminium urbem Dalmatarum* i slavi trijumf nad Dalmatima. I konzul Lucije Cecilije Metel docnije, 117. godine porazio Dalmate. Veliki deo Dalmacije osvojio je prokonzul Gaj Koskonije. Dalmati su 78. godine p.n.e. podigli bunu ali je ona ugušena. Pored ovog pokušaja Rimljana da preko Dalmacije prodru na Balkansko poluostrvo, oni su sredinom II veka p.n.e, osvojivši Makedoniju, postepeno prodirali prema centralnim oblastima poluostrva, da bi sedamdesetih godina I veka p.n.e, prvi put stigli do Dunava. Konačno, Rimljani su u potpunosti pokorili Balkansko poluostrvo u doba vladavine Oktavijana Avgusta. On je bilo sam, bilo preko svojih legata, izbrisao samostalne ilirske države sa političke karte tadašnje Evrope.

Avgustovim pohodima u kojim je učestovala velika vojska od preko 40 legija, prethodile su velike pripreme. Za organizovanje pohoda na Iliriku, Avgust je imao nekoliko razloga. On je bio svestan toga da se rimska država, koja je nastala osvajanjem i utemeljena vojnom silom, može održati samo putem stalnih novih osvajanja, kao i obnavljanjem novim i svežim snagama iz provincije. Nove snage su bile potrebne Avgustu i za rat sa Antonijem, koji se svom snagom pripremao i regrutovao vojnike gde god je to mogao. Ilirik kao celina, mogao je da posluži Oktavijanu i kao pogodan teren za eventualne dalje ratove protiv Istoka. Značaj Ilirika uvidele su vojskovođe još i ranije: Filip V slao je vojske Bastarna kroz Iliriju u Italiju, a i Hanibal kada je predložio Antiohu III plan za rat protiv Rima, zamišljao je Iliriju kao bazu za operacije.

U starom veku su postojala dva mišljenja u pogledu obima Ilirika. Po shvatanju grčkih pisaca, Ilirik je obuhvatao oblasti ograničene na zapadu Jadranskim morem, na severu Dunavom, na jugu Keraunskim brdima, a na istoku Makedonijom i Šar-planinom. Ilirik, u kontekstu koji upotrebljavaju rimski pisci, obuhvatao je: Panoniju, Retiju, Norik, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru.

Za uspehe koje je postigao Avgust u Iliriku, senat mu je dodelio sjajan trijumf, a njegov legat Tiberije, kasnije car, u ratu od 13. do 9. godine p.n.e., uspešno privodi kraju plan Avgusta za pokoravanje Ilirika. Međutim, rimska vlast je svojom svirepom i bezobzirnom eksploatacijom rano izazvala otpor lokalnog stanovništva, pa je 6. godine ustanak podiglo pleme Breuka u današnjem Sremu kao i pleme Desidijata u centralnoj Bosni. Neposredan povod bilo je mobilisanje vojske za borbu protiv Maroboda, a broj ustanika bio je preko 800 000 ljudi. Ustanak je počeo masakriranjem rimskih građana, a početni uspesi ustanika doveli su u opasnost i apeninski deo carstva. U Rimu su preduzeli krajne mere, a sam Avgust upozorio je senat da bi se u protivnom pobunjenici kroz deset dana našli pred Rimom. Avgustov pastorak Tiberije dobio je specijalna ovlašćenja i on je, ne usuđujući se da ustanike napadne u otvorenoj borbi, učvrstio pojedina područja iz kojih je poveo ofanzivu. Posle ogorčene bitke sa ustanicima u 9. godini p.n.e, ustanak je bio ugušen, ali je, nesumnjivo, izvršio snažan uticaj kako na unutrašnje stanje rimske države tako i na njenu spoljnu politiku. Posle ugušenja dalmatsko-panonskog ustanka, da bi učvrstili svoju vlast, Rimljani su podelili Ilirik na dve provincije: Panoniju na severu i Dalmaciju na jugu, sa granicom između njih nešto južnije od Save. Valjevski kraj je ušao u sastav provincije Dalmacije.

U doba Avgusta, rimska država je predstavljala celinu, koja je prirodnim međama (velikim rekama, visokim planinama), zidinama i utvrđenjima bila zaštićena od okolnih varvarskih plemena. Ona se prostirala od Atlantskog okeana do reke Eufrat u dužini od 4450 km i od Dunava do

Sahare u širini od oko 2100 km. Avgust je podelio državu na dva dela, jedan je preuzeo sam, a drugi prepustio senatu. Dalmacija je pripadala senatu, ali ju je Avgust posle uzeo u zamenu za Kipar i Narbonsku Galiju, koje je dao senatu. Provincije koje su bile odavno osvojene i umirene i u kojima nije trebalo vojske bile su date senatu, dok je provincije koje su kasnije osvojene i u kojima je bila potrebna vojska da umiri nemire i odbije napade spolja, uzeo Avgust pod svoju upravu. Provincije su bile upravljane od strane namesnika, koje je postavljao senat ili Avgust, zavisno od toga pod čijom je upravom provincija.

U prva dva veka Carstva, u rimskoj državi vladalo je blagostanje i sigurnost, takozvani rimski mir. U provincijama je bilo dosta slobode, zato što je Rimljanima bilo važno da vlada red i mir i da porez redovno ulazi u državnu blagajnu. Nije bilo potreba za prisilnom i brzom romanizacijom, već je to tokom vremena postignuto na veoma mudar način. Ovo blagostanje bilo je narušeno krajem II veka, kada se kod stanovništva javlja određena nesigurnost prouzrokovana napadima varvarskih plemena. Sredinom III veka opasnost za rimsku državu predstavljali su Jazigi i Goti, a nesigurnost je povećana posle napuštanja Dakije i evakuacije Rimljana na desnu obalu Dunava u vreme Aurelijana, oko 272. godine. Pogranične vojne posade nisu mogle potpuno da se suprotstave napadima neprijatelja jer je deo trupa bio angažovan u ratovima na istoku i na Rajni, a isto tako, vojska je bila zauzeta unutrašnjim sukobima oko vlasti. Pored ovoga, varvare je bilo teško zaustaviti zato što su se umnožavali veoma brzo i tokom celog života jedini zanat koji su izučavali bilo je ratovanje. Privučeni bogatim i lepim južnim zemljama, oni su u malim grupama probijali rimski limes i posle izvršenog pljačkanja i pustošenja opet se vraćali u svoje baze iza limesa. Ova nesigurnost produžila se i za vreme „vojničkih careva”, da bi do sređivanja prilika došlo krajem III veka, dolaskom Dioklecijana na vlast, kada i Ilirik postaje centar carstva. I za vreme njegovih naslednika, carstvo uspeva da sačuva svoje granice, ali već u drugoj polovini IV veka varvari prelaze Dunav. Godine 395, nekadašnja moćna rimska imperija podeljena je na dva carstva – Istočno i Zapadno, između kojih je granica uglavnom bila reka Drina. Valjevski kraj je pripadao Istočnom carstvu, kasnije poznatom kao Vizantija. U ovom periodu razna varvarska plemena potiskuju rimsku vlast. Goti, Huni i ostali varvari zauzimaju sve više teritorija, ali za vreme Justinijana (527 - 565) Vizantija uspeva da povрати svoje teritorije i granice. Justinijan obnavlja stare gradove i utvrđenja i podiže nove, pokušavajući da vrati sigurnost i mir na Balkan. Ali i pored uspeha Justinijana, pritisak sa severa je bio toliko jak da se Vizantija morala povući na jug, a ove teritorije su potpale pod vlast varvarskih plemena.

Istraživačka faza

Dosadašnjim istraživanjima otkrivena su 44 lokaliteta iz rimske epohe u valjevskom kraju. Karakteristično za ovaj kraj je to što u prva dva veka imamo veoma malo lokaliteta, dok u III i IV veku taj broj rapidno raste. Ovo stanje je rezultat rimske politike, koja je bila orijentisana ka pasivnoj romanizaciji ovog kraja. Iz prva dva veka otkrivena su tri lokaliteta, koji se nalaze u severnim i istočnim delovima valjevskog kraja, tj. u onim delovima odakle su Rimljani prodrli u ovaj kraj. U III veku, kada pasivna romanizacija daje svoje rezultate, broj lokaliteta znatno raste i Rimljani su prisutni u svim delovima ovog kraja. I u IV veku broj lokaliteta raste. U valjevskom kraju je otkriveno šest vrsta lokaliteta: naselje, vila rustika, nekropola, rudnik, ostava i utvrđenje.

Posle osvajanja ovih krajeva, Rimljani su pristupili širenju gradskog načina života, o kome nije bilo ni pomena kod ilirskih plemena. Oni su se na početku oslanjali na civitates peregrinae, šire administrativne jedinice na teritoriji starosedelaca, koje su se kasnije uklopile u širu teritoriju novonastalih gradova. Rimljani su osnovali izvestan broj gradova radi naseljavanja građana ili isluženih vojnika, a mnogo češće su davali gradski status kolonije ili municipija već postojećim naseljima koja su ili postojala od ranije ili su se formirala postepenim naseljavanjem rimskih građana. Najznačajniji antički lokalitet koji je do sada otkriven u valjevskom kraju je lokalitet Jabučje, gde je otkrivena bogata ostava srebrnog posuđa, jedan votivni spomenik, delovi nekoliko nadgrobnih spomenika i zidovi area maceria cinta-e. Među srebrnim posuđem otkrivenim u Jabučju nalaze se i pehari, nekoliko tanjira različite veličine, kašike, podmetači i dr. Prvi tip pehara, koji je pronađen u Jabučju, zbog svog levkastog izgleda koji podseća na kalatos (calathus - vrsta korpe, kape), dobio je ime kalatos koje je često upotrebljavano od strane antičkih pisaca. Kalatos i kantaros (cantharus), drugi tip pehara, su od oštećenja bili zaštićeni specijalnom olovnom legurom (plumbatum). Ovi pehari spadaju među retke primerke ovih tipova, koji su upotrebljavani za vino i bili su deo veoma luksuznog kompleta za piće (argentum pоторium). Tanjiri (lanx) su kružnog oblika i imaju po dve drške, a dekorisani su i bogatom ornamentikom. Ovi primerci tanjira i pehara su najverovatnije izrađeni u kampanskim radionicama. Kašike su dužine od oko 16 cm, a podmetači imaju dosta analogija sa primercima iz Boscoreale i Casa del Menandro. Ovo srebrno posuđe hronološki pripada prvoj polovini I veka n. e. Sa ovog lokaliteta potiče i jedna votivna ara posvećena Mitri, koja se prema paragrafskom uređenju i paleografskim karakteristikama natpisa, može opredeliti u kraj II ili III veka. U Jabučju je otkriveno i nekoliko delova nadgrobnih spomenika. U neposrednoj blizini ovih objekata konstatovani su ostaci zidova što bi

ukazalo na area maceria cincta ili mauzolej. Sa ovog lokaliteta potiče i površina nadgrobnog cipusa. Hronologija cipusa iz Jabučja se ne može sa sigurnošću odrediti, ali najverovatnije potiče iz III veka. Pored Jabučja, ostaci naselja iz rimske epohe pronađeni su na lokalitetima: Kusanje, Obarci, Skobalj – Manastirina, Mađarske kuće – Popovica, Jakovljevića kuća, fudbalsko igralište, reka Ub, Dubokovac, Selište, Crkvina, stadion Krušik, Cevanovica, Kik – Adžići i Potok.

Villa rustica je takav tip lokaliteta koja je slična današnjem majuru ili salašu. One su uglavnom podizane na brežuljcima koji su imali južnu ekspoziciju ka suncu i bili u blizini reka i potoka. Vila rustika se sastojala od glavne zgrade za stanovanje i pridruženih zgrada. Zidine su sa temeljima od kamena i zidovima od opeke u živom krečnom malteru. Ostaci vila rustika pronađeni su na lokalitetima: Mađarske kuće – Popovica, Jakovljevića kuća, Đeverića livada, Stubline, Kneževac, Veliki bunar, Lončanik, Crkvina, Miloševića imanje, Aluge, Divinac, Staro selo, Orlovac, Banovo brdo, Pljoštanica i Mišića imanje.

U rimsko doba se o mrtvima staralo kao i o živima, pa iz tog doba postoje veliki broj lepih i raskošnih spomenika izgrađenih u znak sećanja na mrtve. Nekropole su otkrivene na lokalitetima: Jabučje, Crkvina, Gornja Bukovica, Mitrovića voće i Petnica.

U valjevskom kraju su otkrivena dva rudnika iz rimskog perioda, to su rudnici Rebelj i Ogladenovac koji su pripadali distriktu argentariae Pannonicae.

U periodima kada su varvarska plemena napadala rimsku imperiju, javljala se određena nesigurnost kod stanovništva, pa su oni sakrivali svoje blago. Ovakve ostave u valjevskom kraju dosada su otkrivene na lokalitetima: Rtovi, Svileuva i Dražići. Na lokalitetu Rtovi, vlasnik Živko Antić, pronašao je šest srebrnih rimskih novčića koji se datuju od I veka p. n. e. do III veka n. e. Na zapadnoj kosini ovog lokaliteta pronađena je izuzetno bogata ostava rimskog srebrnog novca, negde oko 19 kg. Na lokalitetu Svileuva otkriveno je oko 21000 rimskih novčića koji su sedamdesetih godina III veka sakriveni, verovatno, pred kvadskom opasnošću. Na lokalitetu Dražići otkriveno je 194 komada bronzanog novca, koji je krajem IV veka, verovatno, sakriven pred gotskom opasnošću. Od ovih novčića čitljivo je oko 120 primeraka. U ostavi su sadržani novci Konstancija II, Julijana, Valentijana I, Valensa, Gracijana i Valentijana II.

Sve ove lokalitete povezivali su putevi koji su imali vojni, ali i ekonomski značaj. Kada su Rimljani hteli da putuju, oni su najpre proučavali put na zemljovidu i iz knjige. Putovali su kolima na dva točka (cisium, essedum; prekrivena državna kola carpentum) ili kolima na četiri točka (teška putna kola reda, i carruca ili pilentum, pokrivena državna kola). Kola su vukli konji i mazge pod jarmom, koji im je ležao na vratu. Na putu je

bila stanica gde su se menjali konji (stationes), a bilo je i gostionica (mansiones) u kojima je gospodar odgovarao za sigurnost svojih gostiju. Bilo je i nelagodnosti na putu zato što su carinici često kontrolisali prtljag putnika, a bilo je i razbojnika. Obično se za jedan dan prevaljivalo 70 - 90 km. Podrobnom analizom uslova koji omogućavaju postojanje komunikacija i potrebe međusobne povezanosti lokaliteta, izvršili smo rekonstrukciju mogućih rimskih drumova u ovom kraju.

Pravac A predstavlja glavnu liniju prodora Rimljana u valjevsku oblast koji se vršio sa severa i istoka. Put je vodio od Obrenovca, dolinom Kolubare, ka Valjevu. Od Valjeva je išao dolinom reke Obnice, a zatim dolinom reke Jadar sve do njenog ušća u reku Drinu. Tu se povezivao sa izuzetno važnom komunikacijom koja je išla uz Drinu i povezivala Srem-sku Mitrovicu (Sirmium) sa Srebrenicom (Domavia). Ovaj pravac bio je osovinska saobraćajnica koja je imala izuzetan ekonomski i saobraćajni značaj.

Pravac B predstavljao je takođe važnu liniju prodora Rimljana u valjevsku oblast. Kod ušća reke Tamnave u Kolubaru odvajao se od pravca A i odatle se pružao dolinom reke Tamnave sve do ušća reke Grešane, gde se spajao sa pravcem G.

Pravac C polazio je od ušća reke Kljenovice u reku Tamnavu. On se odvajao od pravca B i vodio ka srednjem toku reke Rabas, odakle je dolinom Rabasa vodio do njenog ušća u reku Kolubaru, gde se spajao sa pravcem A.

Pravac D razvio se u IV veku i povezivao je kompleks vila rustika i naselja severno od reke Tamnave. Kod ušća reke Klenovice u reku Tamnavu, spajao se sa pravcem B.

Pravac E dolazi sa severa, dolinom reke Borine. Prolazi pored naselja Kusanje i ostave Svileuva, severno od reke Tamnave. Seče Tamnavu i prolazi pored izvora reke Ub povezujući rudnik Oglađenovac kroz dolinu reke Slaparice sa pravcem A.

Pravac F odvaja se od pravca E severno od reke Tamnave i vodi dolinom reke Bukovice. Kod ušća Bukovice u reku Obnicu on se spaja sa pravcem A.

Pravac G dolazi iz Sirmijuma i prolazi pored ušća reke Grešane u reku Tamnavu. Ide gornjim tokom reke Tamnave i preko Vlašića izbija na pravac A kod Osečine.

Pravac H vodio je dolinom reke Jablanice od rudnika Rebelj i pored naselja Kik ka glavnoj komunikaciji A.

Pravac I se razvija u IV veku kao grana pravca a od ušća reke Ljig u Kolubaru i ide dolinom Ljiga.

Na pomenutim putevima otkrivena su i utvrđenja, čija je uloga bila da kontrolišu i obezbeđuju sigurnost na putevima. To su utvrđenja Ušće,

koje je imalo kontrolu nad putevima A i I i utvrđenje Rtovi, koje je kontrolisalo prave B i G.

Zaključak i diskusija

Na osnovu ovakve rekonstrukcije komunikacija i topografskih, ekonomskih, vojnih i političkih svojstava postojećih lokaliteta i njihove hronološke pripadnosti, možemo izdvojiti potencijalna područja na kojima bi se moglo očekivati postojanje rimskih lokaliteta. To su:

- tok reke Jadra, kao deo glavne komunikacije A. Posebno interesantna mesta su kod ušća reke Likodre u Jadar, ušća reke Pecke u reku Jadar i u dolini Crne Reke. Ova mesta se nalaze u blizini vodenog toka, imaju izuzetno povoljne pedološke uslove, i što je veoma važno povezani su glavnim komunikacijama u ovom kraju.

- oblast oko ušća reke Ljig u reku Kolubaru na mesto razdvajanja pravaca broj A i I. Na prostoru između donjeg toka reke Toplice i gornjeg toka reke Ljig, već su otkrivena tri naselja, a severozapadno uz tok reke Kolubare postoje tri naselja i dve nekropole. Kod ušća reke Ljig u Kolubaru postoji utvrđenje – Ušće, koje ima izvanrednu preglednost i kontroliše važne pravce, pa je realno očekivati i postojanje naselja koja su se obično razvijala uz utvrđenja. Interesantan je i tok reke Ljig gde još uvek nije pronađen nijedan lokalitet i pored povoljnih karakteristika.

- oblast između reke Tamnave i Ub. Čitava ova oblast poseduje povoljne klimatske, pedološke i hidrografske karakteristike, kao i izuzetan saobraćajni položaj. Posebno se izdvajaju oblasti kod ušća reke Ub u Tamnavu i oblast oko grada Koceljeva.

Pored detaljne rekonstrukcije i utvrđivanja reona gde se mogu očekivati novi lokaliteti, pristupljivo je metodi rekognosciranja kako bi se rešio problem ovog rada.

Rekognoscirana je dolina Crne Reke, od ušća ka izvoru. Kod okuke Crne Reke, koja se formira odmah kod autoputa Valjevo – Osečina, obišli smo ostatke srednjevekovnog utvrđenja, u narodu nazvanom Gradište, dok u literaturi postoje sumnje (Janković 1985) da se zapravo radi o srednjevekovnom utvrđenju Vaganj. U prilog ovoj pretpostavci ide toponim vezan za ime okolnih njiva koje se u narodu zovu vaganjske njive. Na osnovu površine koju ovaj grad zauzima i arhitektonskih rešenja koje se zasniva na podeli grada na gornji i donji, koji zapravo čini dve odvojene celine povezane uskim prolazom stiće se utisak da je grad imao dugu evoluciju i da je ovakvo arhitektonsko rešenje nametnuto potrebama širenja stambenog, ekonomskog i vojnog aspekta. Iz ovakvog zaključka proizilazi sumnja da je ovo bio veoma značajan fortifikacioni objekat čije početke osnivanja možemo tražiti čak u antičko doba. Na osnovu ove pretpostavke počeli smo istraživanje u okolini grada, na terenu koji ispunjava uslove za

osnivanje vila rustika ili propratnih vikusa. Međutim, sledeći uzvodni tok reke i proveravajući teren koji ispunjava ove uslove utvrdili smo da se od ušća Crne Reke u reku Jadar pa do samog njenog izvora, na očekivanim topografskim tačkama ne nalazi nijedan antički lokalitet iz čega sledi zaključak da dolina reke nije bila naseljena u antičko doba.

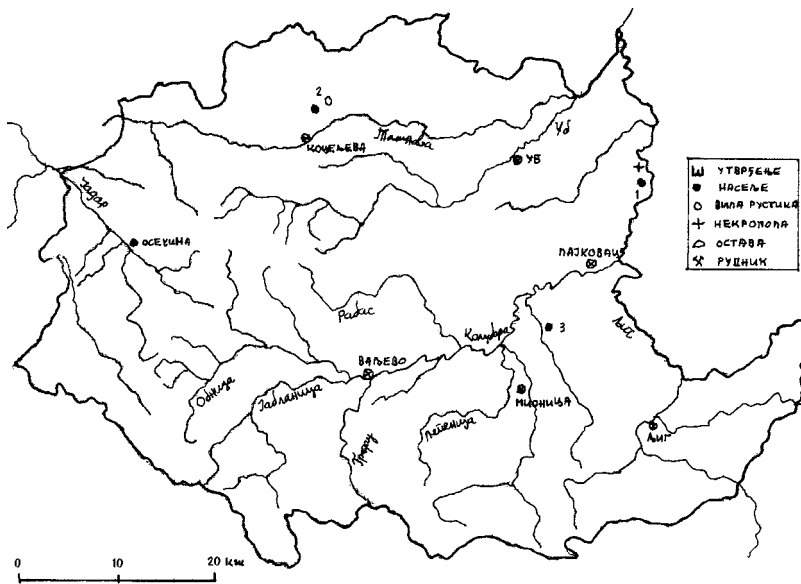
Na urađenim kartama može se videti prisustvo Rimljana na ovim prostorima i njihove komunikacije po hronološkoj evoluciji. Oni su u II veku naše ere došli sa severa sa granice na Dunavu, i stacionirali se u severnom delu valjevskog kraja. Već u III veku n.e kada je pasivna romanizacija počela davati rezultate vidljiva je koncentracija rimskih lokaliteta u čitavoj gornjoj Kolubari. U IV veku se vrši naseljavanje povoljnih mesta i pravljenje puteva koji bi povezali ove lokalitete. Komunikacioni pravci u ovom kraju su najviše zavisli od topografskih odlika terena na kojem su prisutni arhitektonski objekti bez obzira na njihov tip i odnos prema fortifikacionim objektima, naseljima i glavnom komunikacionom pravcu poznatom u arheološkoj nauci, koji je išao iz Panonije za Dalmaciju i Emonu. Ova oblast je takođe bila povezana sa carskim drumom Via Egnatia, koji je povezivao Rim sa Carigradom.

Iz ovoga izvodimo zaključak o ulozi valjevskog kraja u okvirima čitave rimske Imperije. Značaj ove oblasti je prvenstveno bio saobraćajne i ekonomske prirode. Bogata rudama u svom zapadnom i južnom delu, a izuzetno plodna i lako obradiva u centralnom i severnom području, predstavljala je materijalnu potporu sistemu utvrđenja na severnoj granici Carstva, uz Savu i Dunav. Dobro povezana saobraćajnicama sa glavnim centrima u Carsvtvu (Emona, Sirmium, Domavia, Naisus) imala je odlične uslove i za razvoj trogovine. U slučaju napada sa severa mogla je predstavljati zaleđe i privremeno pribežište, ali i bazu za nova osvajanja i teritorijalno širenje. Sa ovog aspekta može se u potpunosti sagledati potreba u arheološkoj nauci za otkrivanjem novih lokaliteta, ali i učvrstiti slika o već postojećim.

Ovaj rad predstavlja osnovu za buduća dugotrajnija i preciznija istraživanja na terenu koja bi dala konačan sud o ispravnosti razmatranja kojima se bavi ovaj rad.

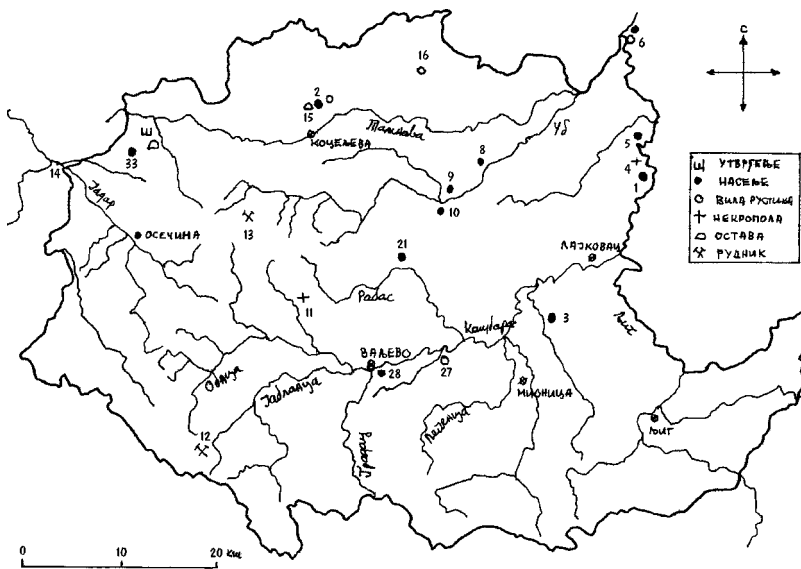
Popis lokaliteta

1. Jabučje, selo Jabučje, opština Lajkovac, naselje I - IV vek
2. Kusanje, selo Svileuva, opština Koceljeva, naselje II - IV vek
3. Obarci, selo Virovac, opština Mionica, naselje II - III vek
4. Crkvina, s. Mali Borak, opština Lajkovac, nekropola III - IV vek
5. Skobalj – Manastirina, selo Skobalj, opština Lajkovac, naselje III - IV vek
6. Mađarske kuće – Popovica, selo Liso Polje, opština Ub, vila rustika i naselje III - IV vek



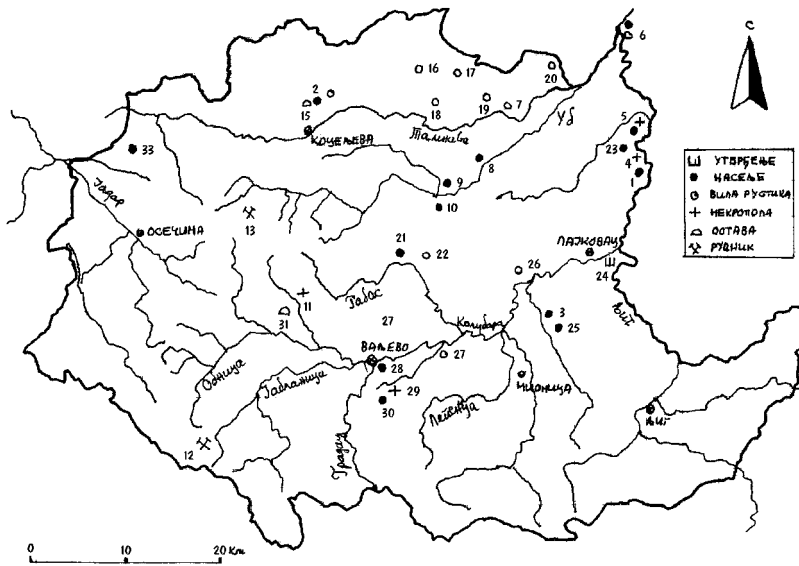
Slika 1.
Arheološki lokaliteti
rimske epohe iz 2.
veka n. e.

Figure 1.
Second century
Roman
archaeological sites.



Slika 2
Arheološki lokaliteti
rimske epohe iz 3.
veka n. e.

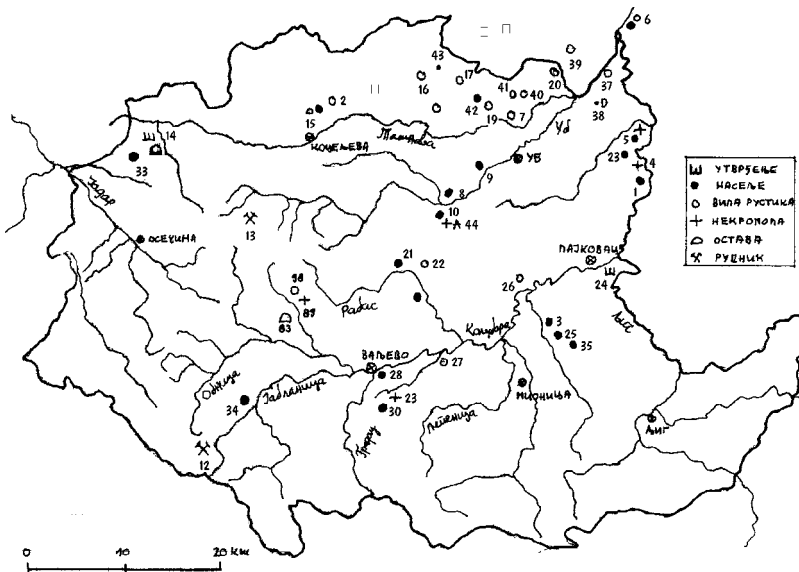
Third century Roman
archaeological sites.



Slika 3
Arheološki lokaliteti
rimske epohe iz 4.
veka n. e.

Figure 3

Fourth century
Roman
archaeological sites.



Slika 4.
Arheološki lokaliteti
rimske epohe u
valjevskom kraju.

Figure 4.
Archaeological sites
of the Roman
Epoque in the region
of Valjevo.

7. Jakovljevića kuća, selo Takovo, opština Ub, naselje i vila rustika, kasna antika
8. Fudbalsko igralište, selo Gunjevac, opština Ub, naselje III - IV vek
9. Reka Ub, selo Tvrdojevac, opština Ub, naselje III - IV vek
10. Dubokovac, selo Dokmir, opština Ub, naselje III - IV vek
11. Gornja Bukovica, selo Gornja Bukovica, opština Valjevo, nekropola III - IV vek
12. Rimski rudnik Rebelj, selo Rebelj, opština Valjevo, rudnik
13. Ogladenovac, selo Ogladenovac, opština Valjevo, rudnik
14. Rtovi, selo Donje Crniljevo, opština Koceljeva, kastel i ostava III vek
15. Svileuva, selo Svileuva, opština Koceljeva, ostava III vek
16. Đevrića livada, selo Kožuar, opština Ub, vila rustika
17. Stublini, selo Banjani, opština Ub, vila rustika
18. Kneževac, selo Tulari, opština Ub, naselje i vila rustika
19. Veliki bunar, selo Vrelo, opština Ub, vika rustika
20. Lončanik, selo Lončanik, opština Ub, vila rustika
21. Selište, s. Babina Luka, opština Valjevo, naselje, kasnorimski per.
22. Crkvina, selo Babina Luka, opština Valjevo, vila rustika IV vek
23. Crkvina, selo Skobalj, opština Lajkovac, naselje IV vek
24. Ušće, selo Čelije, opština Lajkovac, kastrum IV-VI vek
25. Miloševića imanje, selo Donji Mušić, opština Mionica, vila rustika
26. Staro selo, selo Stepanje, opština Lajkovac, vila rustika IV vek
27. Orlovac, s. Beloševac, opština Valjevo, vila rustika, kasna antika
28. Stadion Krušik, Valjevo, opština Valjevo, naselje IV vek
29. Petnica, selo Klinci, opština Valjevo, nekropola IV vek
30. Mačine - Zlatar, selo Dračić, opština Valjevo, naselje IV vek
31. Dražići, selo Beomužević, opština Valjevo, ostava IV vek
32. Banovo brdo, selo G. Bukovica, opština Valjevo, vila rustika IV vek
33. Cevanovica, selo D. Crniljevo, opština Koceljeva, naselje IV vek
34. Kik – Adžići, selo Sitarice, opština Valjevo, naselje, kasna antika
35. Mušičko groblje, selo Donji Mušić, opština Mionica, naselje
36. Krivošija, selo Zabrdica, opština Valjevo,
37. Pljoštanica, selo Radljevo, opština Ub, kompleks vila rustika
38. Popovića imanje, selo Radljevo, opština Ub,
39. Mišića imanje, selo Brović, opština Ub, vila rustika
40. Aluge, selo Ljubinić, opština Ub, vila rustika
41. Divinac, selo Ljubinić, opština Ub, vila rustika
42. Potok, selo Vrelo, opština Ub, naselje
43. Tularsko brdo, selo Kalinovac, opština Ub,
44. Mitrovića voće, selo Dokmir, opština Ub, nekropola

Literatura

- [1] Angelovski T. 1995. *Rim – najsilna država na Sredozemnomu moru*. Skopje: Skopje.
- [2] Bojesen K. J. 1900. *Rimske starine*. Zagreb: Nakladom kr. Hrv.- slav.- dalm. zemaljske vlade, kr. zemaljska tiskara.
- [3] Vasiljević M. 1983. Posavotamnava do XIX veka. U *Posavotamnava* (ur. Ž. Dimitrijević Gija), 71-76. Šabac: SO Koceljeva/SO Vladimirci/Fond NOB Podrinja Šabac.
- [4] Veličković M. 1983. *Antika: arheološko blago Srbije*. Beograd: OOUR „Slobodan Jović”.
- [5] Garašanin M. i Garašanin D. 1953. U *Arheološki spomenici i nalazišta u Srbiji I (zapadna Srbija)*, (ur. Đ. Bošković). Beograd: Naučna knjiga.
- [6] Jež Ž. i Starović A. 1994. Arheološki lokaliteti i nalazišta u valjevskom kraju. U *Valjevac – veliki narodni kalendar za prostu 1994*. (ur. Z. Joksimović i Z. Ranković). Valjevo: Valjevac, 369 - 381.
- [7] Jovanović A. 1985. Nalazi iz rimskog perioda u valjevskom kraju: *Istraživanja II*, 58 - 65. Valjevo: NM/SAD/ISP.
- [8] Josifović S. 1956. *Oktavijanovo ratovanje u Iliriku*. Skoplje: Pečatnica pri Filozofskiot fakultet.
- [9] Borozan A. 1994. Prostorna analiza rimskih vila rustika. SeminarSKI rad.
- [10] Popović I. 1988. *Antičko oruđe od gvožđa u Srbiji*. Beograd: Narodni muzej.
- [11] Rabar I. 1888. *Poviest carstva rimskoga* (prvi dio), Zagreb: Naklada Matice hrvatske.
- [12] Rekognosciranje u okviru projekta: *Valjevo i njegova oblast u srednjem veku*
- [13] Rekognosciranje Tamnave 1989.
- [14] Rogošić R. 1962. *Veliki Ilirik i njegova konačna dioba*. Zagreb: Vjesnik.
- [15] Rostovcev M. 1990. *Istorija starog sveta*. Novi Sad: Matica srpska.

Toni Angelovski and Marko Paunović

Roman settlements around Valjevo

This research deals with the problem of functional connections between different kinds of Late Roman settlements in the region of Upper Kolubara river valley. The system of economic communication (production, trade) in the *villae rusticae*, so-called *vicii* and *casteli* was considered. Topographic survey and analysis, as basic method of the research, obtained the possibility to create a synthetic model and to predict the existence of several not-yet-discovered archaeological sites.

